

Felsőoktatás mint tudomány ***Előszó helyett...***

A szakképzés és a tiszta tudomány ellentéte csak látszólagos. Igazi szakember senki sem lehet pusztán alkalmazott tudománnyal, tiszta tudomány nélkül; alapos gyakorlat nem lehetséges elméleti belátás nélkül. Az pedig egyáltalán nem kétséges, hogy az egyetem tudományos intézet. Ha nem az, nem igazi egyetem.

Weszely Ödön

Az egyetem eszméje és típusai.

...Mindkét esetben előbb valamiféle spontán megértés jön létre. Az első olvasatnál átfogó képet alkotunk jelentéséről. Ezt követően rátérünk a részletes elemzésre, a magyarázatra, az összes tudományos segédlettel felszerelve [...] Hiszen végső soron a cselekvést is pontosan úgy kell megérteni, átfogó tervéből kiindulva, mint a szöveget. Tehát szerintem a magyarázat/megértés ritmusának elfajta párhuzamossága a legkülönbözőbb területeken érvényesül, s képes mindazt újrakoordinálni, ami eredetileg szétszórt volt.

Paul Ricoeur

Két beszélgetés Tóth Tamással

A múltban a társadalom számára a hardver jelentett problémát. A modern ipari társadalom számára azonban a szoftverek előállítása jelenti a megélhetést. [...] Éppen ezért a jövőben még inkább meg fognak szűnni a határok az egyes tudományterületek között. Egy bölcsező, aki egyaránt rendelkezik humán és modern műveltséggel, teljességgel alkalmas arra, hogy részt vegyen a szoftverek tervezésének és előállításának folyamatában. Egy filológus hallgatónak, aki jó vizsgadolgotat ír Homéroszról, maximum három hónapra van szüksége az IBM-nél vagy az Olivetti-nél a szoftver tervezés terminológiájának elsajátításához. A jövő bölcsezője rugalmas gondolkodási technikákat tanul, aminek a legkülönbözőbb kutatási területeken is hasznát veheti.

Umberto Eco

A filozófia az érdeklődés középpontjában
(interjú)

Nem magától értetődő, hogy előszó helyett miért esszét írok, ezért először is ezt szeretném megindokolni. Célom, hogy elméleti szinten röviden összefoglaljam szerző-hallgatótársaimnak és tudománnyal foglalkozó hallgatótársaimnak a véleményét, célkitűzéseit, indíttatásait, melyek révén tanulmányaik mellett kutatásokat, egyes szaktudományok részletes-tudományos tanulmányozását is magukra vállalják. Mindezt különböző okokból kiindulva teszik, ezek közül én csak néhányat emelek ki. Itt arra gondolok, amire az összefoglalóm címe illetve mottói utalnak, nevezetesen, hogy a kutatás az az összetartó erő, amely egységet alakít a hallgatókból, az oktatókból, a tudományokból, a gyakorlati munkából és az életből – létrehozza az Egyetemet. Nem egy ideát, hanem egy intézményt, és ennek az intézménynek pragmatikus céljait, rendeltetését teljesíti be, de

csak akkor, ha a fent említett egység hozzátartozik a mindennapi életéhez, és alakítja azt; az intézményi struktúrájának részét képezi. Ezt a meggyőződésünket a mai társadalom valósága éppúgy alakította, mint az „európai egyetem” fogalmának, történelmének és elméletének – komoly hagyományokkal rendelkező – szakirodalma. Hogy tovább legitimáljam írásomat, és megelőzzem az estlegesen felmerülő kérdést (nevezetesen, hogy miért érzem úgy – bár csak hallgatóként ismerem a felsőoktatást –, hogy produktív megállapításokat tehetek e témában), hadd idézzem Paul Ricoeur egyik mondatát: „*A gyakorlat szférája tehát rendkívül gazdag, mondhatjuk, éppoly gazdag, mint az elmélet.*”

Eme szellemes megjegyzés nemcsak önigazolásként szerepel itt, hanem további interpretációs tevékenységet inspirál. Azt fejezi ki, mennyire fontos mindenki számára, hogy figyelembe vegyünk a hagyomány részét képező elméleti és tapasztalati eredményeket, melyek a témánkhoz tartozó szakirodalomban hozzáférhetőek (*Fábri*). Azért tartom szükségesnek ezt elmondani, mert sokszor találkozhatunk olyan véleményekkel, megnyilatkozásokkal, amelyek teljességgel nélkülöznek bármilyen alapot, és olyan mértékű szubjektivitás hatja át őket, amely már-már tarthatatlan.

Az egyetemekkel foglalkozó szakirodalom mennyisége nem véletlenül nőtt hatalmasra, hiszen ha csak néhány kérdéskört is kiemelünk, láthatjuk, milyen komoly intézményszerűtett jelenséggel van dolgunk. Például az elemzési területekhez hozzátartoznak az intézményirányítási struktúrák; finanszírozási elvek; gazdálkodó, szolgáltató és vállalkozó egyetemi profilok. Továbbá elemzések tárgyává a felsőoktatás funkciói is tehetőek, úgy mint kulturális értékörzés és -közvetítés, gazdasági innovációs funkció, nemzeti és regionális közösség-szerveződés, tudásátadó (oktatás) és tudásteremtő (kutatás) funkciók stb. Még bonyolultabbnak látszik az egyetem intézményének kutatása/elemezése, ha szem előtt tartjuk azokat a tudományterületeket, elemzési módszereket, melyek kompetensek e témában, például: társadalomfilozófia, tudományfilozófia, tudásszociológia, szervezet-, döntés- és munkapszichológia, változás- és krízismenedzsment, szociálpszichológia, diskurzuselemzés, tudományelmélet, oktatásszociológia, szervezetpszichológia stb.

Tehát véleményem szerint bárkinek, aki a felsőoktatással komolyabban és objektívebben akar foglalkozni, ismernie kell a mai szituáció történelmi és elméleti háttérét, továbbá azokat a kapcsolódási pontokat és lehetséges kapcsolódási módokat, ahol és ahogyan a magyarországi felsőoktatás érintkezik az európai felsőoktatási rendszerekkel, és ezáltal alakítja az Európai Felsőoktatási és Kutatási Térségeket. (A két térség összehangolását – európai egyetemekre alapozva – hirdeti meg az Európai Bizottság 2003 februárjában kiadott közleménye, melynek címe: *Az egyetemek szerepe a tudás Európájában*).

A másik fontos szempont, hogy figyelembe vegyünk a tudomány/kutatás szerepét az egyetemi struktúrában, intézményrendszerében. „*Ismét vissza kell térnünk az egyetem alap gondolatára: az egyetem a tudomány művelője, s így az egyetem a tudománnyal nevel. A tudománnyal akar az érzelmekre is hatni, a tudománnyal akarja a cselekvést is irányítani.*” (*Weszely*) Nem mintha bármikor is megfeleltekünk volna erről a szerepről, csak – vagy a gazdasági kauzalitások, vagy pedig a most uralkodó diskurzus hatalma (*Foucault*) miatt – háttérbe szorítottuk. Itt arra utalok, hogy a gazdaságosság uralkodó szempont lett. Ez jót is tesz a magyar felsőoktatásnak, de csak akkor, ha nem feledkezünk meg a kutatás/tudomány szerepéről. Mostanában sokszor hallani azt a kérdésfelvetést, amely a tömegoktatást és az elitképzést állítja szembe. Véleményem szerint ez egy tipikus példája a tudománytörténetben jól ismert problémának: a rossz (nem

produktív) kérdésfeltevésnek. Alternatívát, ellentéteket kibékítve képezheti a következő kérdés (helyzet-interpretáció): megőrizzük-e a kutatás/tudományosság szempontjait és így az egyetemet [„*Tudományos az iskola, tudományos a tanítás ott, ahol tudósok tanítanak...*” (Eötvös Loránd)] is, vagy új professzionális intézményrendszerek (Pokol Béla) kialakításán, megalapozásán munkálkodunk (itt elsősorban szakképzést folytató intézményekre gondolok). Ez az a kérdés, amely által a híres-hírhedt munkaerőpiac általánosan megfogalmazott igény- és elvárásalternatívát is modellál. Általánosan képzett, „rugalmas gondolkodási technikákat” (Umberto Eco) ismerő szakemberek kellenek-e a munkaerőpiacnak, vagy pedig szakképzett, de – a mai fejlődési tempónak köszönhetően – az elavulás folyamatának kitett munkaerő?!

Talán mégsem annyira retorikai a kérdés... Mindenesetre a mai bölcsész- és társadalomtudományok területét vizsgálva egyértelműnek látszik számunkra a válasz. A mai bölcsész hallgató „minőségbiztosítási stratégiája”: interdiszciplináris és általános, „rugalmas gondolkodási stratégiák” használatát kialakító tudásformák elsajátítása. „...*elsősorban tanulási-elsajátítási alkalmasság és a tanulásra való kiképzettség szükséges.*” (Fábri) Ennek pozitív példájaként a pszichológia növekvő népszerűsége hozható. Természetesen nem csak ezek népszerűségének zálogai, de fontosnak vélem a pszichológiának az interdiszciplináris kapcsolatok kialakításában játszott aktív szerepét, és dinamikus, „nyitott, kutatásalapú” fejlődését.

Visszatérve a kutatás/tudományosság szempontjait is fontosnak tartó állásfoglalásunkhoz, azt továbbfejleszteni akarva kijelenthetem, hogy a fennemlített szempontokat nemcsak megőrizni, de intézményesíteni is kell. „*Az egyetem megtanítja a hallgatót tudományos munkára, s ehhez nem elégséges az előadások hallgatása, a hallgatónak részt kell vennie a tudományos kutatás munkájában, amennyire azt képessége és hajlandósága engedi. Csak ha abban részt vesz, akkor érzi, mi a tudomány.*” (Weszely) Pontosabban új, a tömegoktatás kauzalitásaira is figyelő, intézmény-alrendszert kellene kidolgozni, amely a gyakorlatban szabályozná a kutatás-oktatás viszonyrendszerét, mégpedig úgy, hogy figyelembe vesszük a fentebb tett megállapításokat. Például közös oktatói-hallgatói kutatások preferenciális datálása, ösztöndíjalapú tutorális rendszer kialakítása stb.

Tovább is érdemes feszegetni a felsőoktatás mint tudomány témát... „*Azzal a felfogással, melyet a tudomány lényegéből s a tanítás módjából alkot az ember magának, összefüggnek a szervezet követelményei.*” (Weszely) Ezt elemzi Fábri György is, az *Egyetemi átalakulás és tudományos gondolkodás a mai Magyarországon* című tanulmányában. Kitér az *egyetemi autonómia* fogalmára is. Érvelése megmutatja, hogy az autonómiát az egyetemek a tudománynak köszönhetik: „*Az egyetem viszont jórészt azért követel magának legitim módon autonómiát, mert azzal érvelhet: a tudományos munka (kutatás és oktatás) ebben a szervezeti megoldásban művelhető hatékonyan, merthogy a tudomány már csak ilyen dolog, öntörvényű értékszempontok jellemzik.*”

További érvelésében rámutat eme gondolkodás gyenge pontjaira is, de akárhogy is szemléljük a tudomány és a felsőoktatás kapcsolatát, nem hanyagolható el az a szempont, mely szerint a tudományelmélet hatással van a felsőoktatás-intézmény megkonstruálására, szervezeti felépítésére és működési elveire.¹ Ilyen irányú kutatás feltehetően sokban hozzájárulhatna a felsőoktatással kapcsolatos tudásunkhoz. „*Már ma is körvonalazódnak ilyen hozadékok, mind az egyetempolitikai, mind a tudományos törekvésekben. De talán ezeknél is fontosabb, hogy az értelmiségi közbeszéd számára vonzóvá és*

érdekessé válhatna az egyetem és a tudomány ügye, akár intézményi, akár tartalmi oldalával.”(Fábri)

A fentiekben három olyan fontos szempont rövid, figyelemfelkeltő megvilágítását próbáltam megfogalmazni, amelyek nélkül nem érdemes a felsőoktatásról beszélni. Útmutatóak ebben Wilhelm von Humboldt szavai: a kutatóegyetemen „...a tudományt mindig úgy kezelik, mint egészen meg nem oldott problémát, és ezért az állandó kutatás állapotában vannak, ellentétben az iskolával, melynek csupán kész és befejezett ismeretekkel van dolga, s csak ilyeneket tanít. Ezért a tanár és tanuló viszonya is egészen más lesz, mint addig. Az előbbi nem utóbbiért van, hanem mindketten a tudományért...”

A szellemtudományok (bölcsezet- ill. társadalomtudományok együttese) feltételezik a tárgy folyamatos alakulását. Ezért az emlékezet az egyik legfontosabb helyet kapja... E tudományok szempontjából a megismerés a múltnak a folyamatos alakulásában való megértése... „a tárgy aktivitásával való szembesülés”... (Bahtyin: A humántudományok filozófiai alapjaihoz⁷)

Mihail Bahtyin: „...minden valóban lényeges előrelépést a kezdetekhez – az eredeti kiindulóponthoz – való visszatérés, pontosabban szólva a kezdet föltámasztása kísér. Csak az emlékezet képes előbbre lépni, a feledés soha. Az emlékezet visszatér a kiindulóponthoz, hogy új életre keltse.”

Jegyzetek

1. Itt szeretném felhívni a tisztelt olvasó figyelmét arra, hogy az esszé szempontjait figyelembe véve érdemes megvizsgálni az új 2005. évi CXXXIX. törvényt a felsőoktatásról, azokat a lehetőségeket, amelyek a tudomány/kutatás szempontjait érvényesíthetik a felsőoktatásban.

2. Mihail Bahtyin: A humán tudományok filozófiai alapjaihoz

Néhány, a téma szempontjából hasznos tanulmány:

Barakonyi Károly: Egyetemek irányítása – a középkori egyetemtől a Bologna-folyamatig.

Barakonyi Károly: Rendszerváltás a felsőoktatásban.

Békés Vera: A kutatóegyetem prototípusa: a XVIII. századi göttingeni egyetem.

Ben-David, Joseph: Centers of Learning. Britain, France, Germany, United States.

Bourdieu, Pierre: A tudomány tudománya és a reflexivitás.

Buber, Martin: Beszéd a nevelésről.

Clark – Neave: The Encyclopedia of Higher Education.

Dilthey, Wilhelm: A pedagógia története.

Endreffy Zoltán: A katolikus egyetemekről.

Fábri György: A magyar felsőoktatás társadalomfilozófiai vizsgálata (kandidátusi értekezés).

Fábri György: Egyetemi átalakulás és tudományos gondolkodás a mai Magyarországon.

Fábri György: Higher Education and Research in Hungary during the Period of Social Transformation 1990–1992.

Fábri György: Oktatás és gazdaság – helyzetek és közeledések.

Feyerabend, Paul: Science in a Free Society.

Fischer, K.: Die politische Konstruktion der Universitätskrise, Siebzehn Thesen zu einer merkwürdigen Diskussion.

Gross – Levitt – Lewis : The Flight from Science and Reason.

Habermas, Jürgen: Demokratisierung der Hochschulen.
 Habermas, Jürgen: Die Idee der Universität – Lernprozesse.
 Habermas, Jürgen: Technik und Wissenschaft.
 Heidegger, Martin: Die Selbstbehauptung der Deutschen Universität. (A német egyetem önhangsúlyozása)
 Hölsle, Vittorio: A tudomány és az egyetem válsága.
 Humboldt, Wilhelm von: Über die innere und aussere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin.
 II. János Pál pápa „Ex Corde Ecclesiae” kezdetű apostoli konstitúciója.
 Jaspers, Karl: Die Idee der Universität. (Az egyetem eszméje)
 Jones, D.R. : National Models of Higher Education: International Transfer.
 Kant, Immanuel: Streit der Fakultäten.
 Lenk, Hans: Lemondunk-e az etikáról a tudományban és az egyetemen?
 Lorange, Peter: New Vision for Management Education.
 Merton, R.K.: The Sociology of Science.
 Mittelstrass, J.: Die unzeitgemäße Universität.
 Newman, John Henry: Az egyetem eszméje. A tudás célja önmaga.
 Nyíri Kristóf: Open and Distance Learning in the Information Society.
 Parsons, Talcott-Platt : The American University.
 Patkós András: Kutatás és egyetem kapcsolata Európában és Magyarországon.
 Pokol Béla: A professzionális intézmény-rendszerek elmélete.
 Popper, Karl R.: A tudományos kutatás logikája.
 Ricoeur, Paul: Faire l'Université.
 Ricoeur, Paul: Réforme et révolution dans l'Université.
 Rothblatt - Wittrock : Introduction: universities and „higher education”.
 Schelling, F. W. J. : Előadások az akadémiai stúdiumok módszeréről.
 Schopenhauer, Arthur: Az egyetemi bölcselkedésről.
 Tóth Tamás: Az európai egyetemek és a modern filozófiák.
 Weber, Max: A tudomány mint hivatás.
 Wieszley Ödön: Az egyetem eszméje és típusai.
 Y Gasset, José Ortega: Az egyetem küldetése.
 Ez a kötet több itt felsorolt tanulmányt is tartalmaz:
Az európai egyetem funkcióváltozásai: Felsőoktatástörténeti tanulmányok (szerk. Tóth Tamás). Budapest: Professzorok Háza, 2001.